

В. Г. Куликова,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ ФРАНЦУЗЬКИХ ФІТОНІМІВ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено дослідженню французьких рослинних назв з позицій культурологічного підходу. У роботі визначаються особливості французьких назв фітонімів, зокрема морфологічний і метафоричний способи номінації.

Ключові слова: фітонім, номінація, культурологічний аспект, французька мова.

Статья посвящена исследованию французских растительных названий с позиции культурологического подхода. В работе определяются особенности французских названий фитонимов, в частности, морфологический и метафорический способы номинации.

Ключевые слова: фитоним, номинация, культурологический аспект, французский язык.

This paper is focused on the investigation of French plant's names as the part of linguistics culturology. The article determines the peculiarities of plants' nomination, in particular morphological and metaphorical ways.

Key words: phytonym, nomination, cultural approach, the French language.

У процесі розвитку суспільства, в ході пізнання навколишнього світу в різні епохи формуються певні поняття, які знаходять своє втілення в мові. Мова відображає духовний і матеріальний, історичний і культурний аспекти народу, охоплює всі сфери людської діяльності, в тому числі й пізнання рослинного світу. Лексика на позначення рослин несе в собі велику інформативність, вона відбиває господарську та культурну діяльність наших предків, їх уявлення про рослинний світ, стародавні звичаї та вірування.

Фітолексика привертала увагу багатьох мовознавців. Було досліджено семантичну мотивацію українських і російських назв рослин (К. С. Горніцький, А. Мейєр, В. А. Меркулова), проведено їх словотвірний аналіз (В. П. Коломієць, А. М. Шамота), французькі лінгвісти приділяли увагу історичному походженню назв рослин (Guyot L., Gibassier P., Garnier P.). Однак способи номінації французьких фітонімів не були предметом детального вивчення.

Лексика на позначення рослинного світу, до якої належать як народні назви, так і наукова ботанічна номенклатура, відрізняється великою кількістю найменувань. Тому поглиблений аналіз способів номінації французької ботанічної лексики з позицій лінгвокультурологічного підходу і визначає **актуальність** даного дослідження.

Метою роботи є виявлення культурологічних особливостей та способів номінації французької лексики на позначення рослин.

Багатство та різноманітність ботанічної системи виникли завдяки тісним зв'язкам народу з природою. У найменуваннях фітонімів люди намагались виразити якісь риси або властивості рослин, відображаючи таким чином певні етапи культурно-історичного розвитку, життя і побут суспільства. У своїй праці Меркулова В. А. зазначила, що народ «чудово осягнув різноманітні властивості окремих рослин (лікарські, отруйні, фарбувальні, технічні, поживні і т. д.), дізнався про їх особливості й створив багату скарбницю назв, якими він нарік навколишні рослини, тобто створив свою народну номенклатуру» [3, с. 45].

Аналіз лексико-семантичних характеристик французької ботанічної лексики дав можливість виявити певні особливості та способи номінації фітонімів.

На думку Цибової І. А. морфологічна будова слова є результатом тривалого історичного розвитку мови. Деякі слова зберігають свою будову з найдавніших часів, а в інших словах, навпаки, спостерігаються зміни на морфемному рівні [5]. Отже, проаналізувавши французьку ботанічну лексику, ми виявили тенденцію до утворення назв дерев за допомогою суфікса **-ier**, переважно від іменників, наприклад: *Bananiier (m)* – Бананове дерево, *Olivier (m)* – Оливкове дерево, *Châtaignier (m)* – Кашттан, *Pistachier (m)* – Фісташкове дерево, *Théier (m)* – Чайне дерево, а утворення назв родин рослин найчастіше відбувається за допомогою суфіксу **-acée**: *Caryophyllacées (f, pl)* – Гвоздичні, *Renonculacées (f, pl)* – Жовтецеві, *Brassicacées (f, pl)* – Капустяні, *Crassulacées (f, pl)* – Товстолістні, *Rosacées (f, pl)* – Розові, *Fabacées (f, pl)* – Бобові, *Primulacées (f, pl)* – Первоцвітні, *Campanulacées (f, pl)* – Дзвоникові.

Зазначимо, що суфікс **-mycetes** виявився продуктивним при утворенні назв класів грибів: *Ascomycètes (m, pl)* – Аскоміцети, *Mucormycètes (m, pl)* – Міксоміцети, *Macromycètes (m, pl)* – Макроміцети, *Basidiomycètes (m, pl)* – Базидіоміцети.

Аналіз ботанічної номенклатури показав, що префіксальний спосіб словотворення не знайшов широкого застосування в цій групі лексики. Було виявлено лише декілька словотвірних префіксів, що запозичені з латинської мови: **bi-**: *Bidens tripartita* – *bident (m) tripartite* – Череда трироздільна, *Bifora rayonnant* – Біфора лучиста; **tri-**: *Ail (m) triquètre* – Цибуля тригранна; *Triplaris cumingiana* – Трипларис Камінгіана; **tetra-**: *Tetragonia* – Шпинат.

Слід зазначити, що назви видів рослин є біномінальними, тобто складаються з двох слів: назви роду і видового епітета. Назви родів рослин, як правило, є іменниками однини, а видові епітети виражені найчастіше прикметником: *Épinette (f) blanche* – Ялина біла, *Saule (f) fragile* – Верба ламка, рідше іменником: *Pin (m) parasol* – Пінія, *Orchis (m) grenouille* – Зозулинець зелений.

У сучасній французькій мові продуктивним способом словотворення є словоскладання. Розглянувши структуру французьких фітонімів, ми встановили, що найпродуктивнішою структурою утворення назв рослин є двокомпонентні моделі, серед яких розрізняємо:

– **N-N**, яка в свою чергу може бути виражена складеними словами: *Épine-vinette (f)* – Барбарис, *Lotier-pois (m)* – Лядвенець розатий та складними: *Orchis (m) grenouille* – Пололепестник зелений, *Orchis (m) punaise* – Зозулинець клопоносний, *Ophrys (m) abeille* – Зозулинець бджолоносний;

– **N-Adj**: *Égorpode (m) podagraire* – Яглиця звичайна, *Nénuphar (m) blanc* – Лямаття біле, *Dactyle (m) pelotonné* – Грястиця збірна, *Cirse (m) commun* – Будяк звичайний.

Серед флоронімічних словосполучень також було виявлено три-, чотири- та п'ятикомпонентні складно-структурні утворення. Трикомпонентні структури найчастіше представлені моделлю **N-Prep-N**, наприклад: *Dactylorhize (m) de mai* – Зозульки травневі, *Carthame (m) des teinturiers* – Сафлор красильний, *Dent (f) de chien* – Еритроній собачий зуб, *Épilobe (m) en épi* – Хаменерій вузьколистий, *Adonide (f) de l'amour* – Адоніс амурський, *Adonide (f) de printemps* – Адоніс весняний, *Arbre (m) à myrrhe* – Мупра, *Saule (f) à oreillettes* – Верба вушката.

Найпоширенішою чотирикомпонентною моделлю є **N-Prep-N-Adj**: *Ail (m) à tête ronde* – Лук круглоголовий, *Berle (f) à larges feuilles* – Поручайник широколистий, *Molène (f) à fleurs denses* – Дивина густоквіткова, *Noisetier (m) à long bec* – Лищина розата. Однак у ході дослідження зустрічається й інша чотирикомпонентна структура **N-Prep-Nombre-N**: *Ail (m) à trois angles* – Лук тригранний, *Trèfle (m) à quatre feuilles* – Чотирилиста конюшина, *Cardamine (f) à neuf folioles* – Кардамин дев'ятилистий, *Dryade (f) à huit pétales* – Дриада восьмипелюсткова, *Platanthère (f) à deux feuilles* – Любка дволиста.

П'ятикомпонентні структури, які рідко зустрічалися у ході дослідження, характеризуються таким чином **N-Prep-N-Prep-N**: *Ail (m) à fleurs de narcissi* – Лук-нарцис, *Sagittaire (f) à feuilles en flèche* – Стрелиця звичайна.

Серед інших способів номінації фітонімів ми зосередили увагу на метафоричному. У сучасних лінгвістичних дослідженнях мовознавці приділяють велику увагу питанням, що стосуються ролі метафори у формуванні номінацій лексичних одиниць. Лазуренко А. Я. вважає, що метафора – це універсальний інструмент мислення, який передбачає здатність бачити один об'єкт через інший і є одним зі способів репрезентації знання в мовній формі [2, с. 13]. Метафора є важливим національним чинником сприйняття навколишнього світу, вона пов'язана з культурою народу й відображає в мові результати його пізнавальної діяльності. На думку дослідниці Крюкової Н. Ф. основною функцією метафори є номінативна та емоційно-оцінна, адже метафора є чудовим засобом впливу на адресата мовлення, викликаючи реакцію, яка ґрунтується на позитивних чи негативних характеристиках певного поняття [1, с. 5].

З метою кращого аналізу метафоричного способу номінації рослин, ми вибрали в якості об'єкта дослідження народні назви ботанічної лексики. І це не випадково. Як уже зазначалося, народна ботанічна номенклатура національно специфічна, вона пов'язана з культурою народу і відображає особливості національної свідомості. Люди надали назви рослинам, які їх оточують, щоб легше орієнтуватися у різноманітних властивостях та характеристиках рослин. Наведемо найцікавіші приклади метафоричної номінації рослин у французькій мові.

Sabot (m) de Vénus – Зозулині черевички. Назва рослини має свої витоки зі стародавньої легенди про богиню краси Венеру, яка, тікаючи від переслідувача, сховалася в північних лісах серед високих дерев. Раптом красуня Венера оступилася, і золотий черевичок з червоними атласними стрічками злетів з її ноги і перетворився на прекрасну квітку. Справа в тому, що ця квітка дійсно дуже схожа на витончену туфельку. Тому в народі її назвали «*sabot de Vénus*», що буквально означає «черевички Венери». До того ж, в легенді не дарма йдеться про болота й дрімучі ліси. Саме в таких місцях, де тінь, прохолода і багато вологи, з'явилися північні орхідеї, куди рідко прилітають комахи-запилювачі. Тому й потрібен Венерин черевичок яскравого кольору та з приємним ароматом, щоб привабити бджіл [6, с. 145]. Слід зазначити, що в основі метафоричної номінації лежить мотивуюча ознака, яка пов'язана із зовнішнім виглядом рослини, а саме особливості будови та форма.

У ході нашого дослідження ми виявили, що найпродуктивніша мотивуюча ознака метафоричної номінації пов'язана з особливостями будови рослини та її забарвленням. До таких прикладів відносимо наступні назви фітонімів. *Casque (f) de Jupiter* – буквально «шолом Юпітера» – *Аконіт ринчастий*. Рослина отримала назву внаслідок своєї форми, адже її чашолистки нагадують шолом, каску. *Soldanelle (f)* – назва цієї рослини походить від італійського слова «soldo», яке в свою чергу прийшло з латинської мови «solidus», що в перекладі означає «золоті монети». Номінація квітки пов'язана з круглою формою її пелюстків. *Trèfle (m) étoilé* – рослина нагадує п'ятикутну зірку, коли її чашечка розкривається [7, с. 115]. *Foie (f) de bœuf (foie (f) de langue)* – печіночниця звичайна – гриб поширений на півдні Франції, місцеві жителі називають цю рослину «печінка (язик) бика» (буквально), адже м'якуш гриба за своєю текстурою та формою схожа на печінку, в розрізі має червоний відтінок зі світлими прожилками [8, с. 545].

До метафоричної номінації рослин Ройзенон Л. І. відносить також і фразеологічні вирази та ідіоми й стверджує, що фразеологічний пласт мови відображає своєрідність того чи іншого народу, оскільки фразеологія накопичує весь складний комплекс світогляду і психології людей, неповторний спосіб їх образного мислення, відображає в найбільшій мірі картину світу народу [4, с. 45].

Теоретично значущим є той факт, що фразеологізми передають когнітивну інформацію і нове розуміння відношень між старим і новим знанням. Таким чином, фразеологізм не лише формує уявлення про об'єкт, а й зумовлює спосіб та стиль мислення про нього. За допомогою фразеологізмів можна дати ім'я поняттю, яке до цього не мало словесного позначення [4, с. 49].

Розглянувши назви квітів, дерев та їх плодів ми побачили, що велика кількість рослин отримали у французькій мові фразеологічне значення або ж знайшли своє місце в ідіомах. Тому ми виділили декілька груп, до складу яких входять назви рослин, які об'єднані схожими ознаками:

– на позначення зовнішності:

blond comme les blés – білявий; *pomme d'Adam* – Адамово яблуко; *asperge montée* – високий; *blanc comme un lis* – білий як сніг; *frais comme une rose* – свіжий як троянда; *droite comme un peuplier (sapin)* – струнка як тополя;

– на позначення особливостей характеру людини:

avoir un cactus dans le portefeuille – бути скупим; *il n'y a pas de roses sans épines* – немає троянди без шипів; *poix dure à briser* – міцний горішок;

– на позначення смерті:

la palme du martyre – мученицька смерть; *avoir ses carottes cuites* – бути при смерті; *aller chez malva* – марніти, втрачати сили;

– на позначення багатства:

cueillir des palmes – пожнати лаври; *ficelé comme une carotte* – виряджений, як на весілля; *à merle souil cerises sont amères* – ситому і мед не солодкий;

– на позначення бідності:

ne vivre que de carottes – недоїдати; *crier famine sur un tas de blé* – прибіднятися; *naître sous un chou* – бути простого походження; *se pourrir d'un oignon* – бідно харчуватися;

– на позначення перемоги, досягнення успіху:

remporter la palme haut la main – перемогти;

– на позначення програшу, невдачі:

faire chou blanc, glisser sur une pelure d'orange (sur une peau de banane) – зазнати невдачі; *aller aux cerises* – бути невдачливим.

Таким чином, ми бачимо, що флористичні фразеологізми та ідіоми проникають в найрізноманітніші сфери життя людини, вони допомагають сформуванню думки, почуття й абстрактні категорії, до того ж, багато об'єктів отримують нові найменування та характеристику. Народна фітонімія є однією з найдавніших мікро-систем мови, в якій «розчиняється» досвід практичного й культурно-міфологічного освоєння світу рослин як частини оточуючої людини природи.

Отже, розглянувши основні способи найменувань рослин, було встановлено, що найпродуктивнішими є суфіксація, причому окремі класи та родини квітів, дерев чи грибів відрізняються словотворчими суфіксами. Дане дослідження дало змогу виявити структурні особливості французьких рослин. Так, було визначено, що назви рослин найчастіше утворені двома (іменник-прикметник) або трьома компонентами (іменник-прийменник-прикметник).

У ході нашого дослідження ми виявили, що найпродуктивніша мотивуюча ознака метафоричної номінації пов'язана з особливостями будови рослини та її забарвленням. Досліджуючи метафоричну номінацію квітів, дерев та їх плодів, було встановлено, що велика кількість рослин отримали у французькій мові фразеологічне значення або ж знайшли своє місце в ідіомах. Флористичні ідіоми проникають в найрізноманітніші сфери життя людини, вони допомагають сформуванню думки, почуття й абстрактні категорії, до того ж, багато об'єктів отримують нові найменування та характеристику.

Подальшою перспективою може слугувати дослідження перекладу номенклатурного блоку ботанічної терміносистеми, який дозволить проаналізувати культурний аспект життя різних країн та виявити унікальні риси у їхньому світогляді.

Література:

1. Крюкова Н. Ф. Метафоризация и метафоричность как параметры рефлексивного действия при продукции и рецепции текста / Крюкова Наталья Фёдоровна. – М., 2000. – С. 5–7.
2. Лазуренко А. Я. Метафорический перенос в словообразовании французского языка / Лазуренко Алла Яковлевна. – М. : МГПИИЯ им. Мориса Тореза, 1980. – С. 20–23.
3. Меркулова В. А. Очерки по русской народной номенклатуре растений / Меркулова Валентина Антоновна. – М. : Наука, 1967. – С. 45–60.
4. Ройзенон Л. И. Современные аспекты изучения фразеологии / Ройзенон Леонид Игоревич // Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе. – Вологда, 1967. – С. 68–81.
5. Цыбова И. А. Французский язык. Словообразование / Цыбова Ирина Александровна. – М. : Московский лицей, 1996. – С. 47–87.
6. Guyot L. et Gibassier P. Histoire des fleurs. – P. : Presses Universitaires de France / Coll. Que sais-je? – № 954. – 1961. – 128 p.
7. Séguéy J. Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées Centrales. – Barcelone, 1953. – XXV. – 444 p.
8. Dictionnaire étymologique de la langue latine: [rédaction dirigée par Ernout A., Meillet A.]. – P. : Librairie C. Klincksieck, 1951. – 1385 p.